

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Distopik Kurgu ve Ümitvar Distopya Bağlamında Ütopyacılık Geleneği

The Tradition of Utopianism within the Context of Dystopian Fiction and Critical Dystopia

Emrah ATASOY^a*

^a Dr. Öğr. Üyesi, Kapadokya Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Nevşehir / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-5008-2636

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 7 Nisan 2020

Kabul tarihi: 9 Haziran 2020

Anahtar Kelimeler:

Ütopyacılık,
Distopya,
Ümitvar Distopya,
Ütopya,
Spekülatif Kurgu

ÖZ

Spekülatif kurgunun içerisinde yer alan ütopya çalışmaları, uluslararası sosyo-politik ve sosyo-kültürel konjonktür bağlamında disiplinlerarası yapısıyla büyük bir önem arz eder hale gelmiştir. Ütopya çalışmalarının altında yer alıp alternatif toplum düzenleri ile ilgilenen ütopyacılık geleneği, tecrübe edilen sosyal, siyasi, kültürel, çevresel ve bağlamsal olayların ve gelişmelerin sonucu olarak ütöpik ya da distopik eğilimli spekülatif metinler üzerinden ortaya konulmaktadır. Uluslararası akademik ve entelektüel çevrelerce disipline dair birçok araştırma yapılmış olsa da Türkiye’de güncel kaynakların ve konuyla ilgili terminoloji ışığında yapılan bir çalışmanın eksikliği gözlenmektedir. Bu çalışma, ütopyacılık kavramını ve ütopya çalışmaları terminolojisinin Türkçede nasıl karşılık bulabileceğini açıklamayı hedeflemektedir. Ayrıca, ütöpik anlatı ve distopik kurgu arasındaki ilişki açıklanarak distopyanın genel özellikleri ve bir distopyayı inceleme yöntemi üzerinde durulacaktır. Çalışmanın sonrasında ise, distopyanın alttürü olarak değerlendirilebilecek “critical dystopia” kavramının neden “ümitvar distopya” olarak Türkçeleştirilmesi gerektiği, güncel teorik kaynaklar ışığında ele alınacaktır. Distopyanın, ümitvar distopya bağlamında düşünüldüğünde, tamamen karamsar, çaresiz bir türden ziyade ütöpik umudu ve dürtüyü barındırabilen bir tür olarak da değerlendirilebileceği vurgulanacaktır. Bu noktalardan yola çıkarak, bu çalışma ile Türkiye’de ütopya çalışmaları, ütopyacılık, distopya, ümitvar distopya ve genel anlamda spekülatif edebiyat alanında araştırma yapacak akademisyenlere ve araştırmacılara, güncel çalışmalar ışığında akademik ve entelektüel bakış açısı sağlanması, uluslararası terminoloji anlamında yol gösterilmesi ve disiplinlerdeki önemli bir kavramın Türkçeleştirilmesi amaçlanmaktadır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received April 7, 2020

Accepted June 9, 2020

Keywords:

Utopianism,
Dystopia,
Critical Dystopia,
Utopia,
Speculative Fiction

ABSTRACT

The field of utopian studies within the realm of speculative fiction, interdisciplinary in its nature, has gained importance considering the international socio-political and socio-cultural conjuncture. Utopianism, which is engaged with the search for alternative social orders, is expressed through speculative texts with a utopian or dystopian tendency as a result of the societal, cultural, social, political, environmental and contextual events and developments. Although there exist numerous academic and intellectual studies in the international arena, research into the discipline in light of the current relevant sources and internationally accepted terminology is not sufficient in Turkey. This study aims to elaborate on the concept of utopianism and how the relevant terminology of utopian studies can be translated into Turkish. Furthermore, the relationship between utopian narrative and dystopian fiction will be explained, which will be followed by the explanation of the characteristic features of dystopia and the demonstration of how a literary dystopia can be critically analyzed. Then, why “critical dystopia” needs to be translated as “ümitvar distopya” into Turkish will be clarified with references to relevant international theoretical research, which will facilitate the evaluation of dystopia offering the glimpses of utopian hope rather than its traditional perception as a genre devoid of hope. In this study, it is therefore aimed to provide academics and researchers in Turkey, who wish to conduct research into utopian studies, with an academic and intellectual perspective, to offer insight into the relevant terminology and to offer the Turkishization of a significant concept in the field.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: emrah.atasoy@kapadokya.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

The interdisciplinary field of Utopian Studies has gained national and international significance in accordance with the problematic issues and discontent experienced within the context of the world conjuncture. Numerous academics from various disciplines are now conducting research in this area. In a similar vein, writers contribute to the field through primary sources, which are literary utopias/dystopias and other speculative texts. These works produced within the tradition of utopianism meaning “social dreaming” illustrate societies’ dreams and wishes to reach an ideal or a relatively better social order (Sargent, 1994, p.9). The concept of utopianism here needs to be comprehended and internalized in order to approach utopian literature in a critical way. This concept does not imply a utopian or dystopian tendency on its own, but stands for the act of imagining an alternative social order. In this study, Sargent’s definitions of utopianism, utopia, e-utopia, dystopia, utopian satire, anti-utopia and critical utopia will be translated into Turkish with the thought that prospective research into this discipline in Turkey can benefit from recent academic studies in the international platform; therefore, the translation of these terms will be made available for the use of future researchers and academics in Turkey who may not have access to relevant research. For that reason, the promotion of these definitions and their efficient role in the categorization of a speculative text will be highlighted and accentuated.

Utopia as a word stands for “no place, non-existing place,” whereas utopian implies “impossible to reach, not possible to reach.” The western utopian tradition is generally ascribed to Thomas More with his book, *Utopia* (1516) in international academic circles. However, the tradition of utopianism is universal with a much older history, as Sargent clarifies. It cannot be restricted to a single nation, but it exists in the historical and social background of almost all the cultures. On the other hand, the concept of utopia should not be used in the sense that a utopian order is “perfect, faultless, impeccable,” as each world order will generate and produce its own problematic issues in line with its internal mechanism and dynamics. In addition to utopia, dystopia, which portrays more pessimistic alternative world orders, is another significant concept in this field. Until recently, it has been widely accepted that John Stuart Mill used the word, dystopia for the first time in 1868. However, recent research has refuted it and revealed that it was used by Henry Lewis Young in his work, *Utopia: or Apollo’s Golden Days* in 1747. Fictional world order, setting in remote space and time, temporal displacement, social engineering, the use of propaganda, surveillance society, the use of power, the re-normalization and re-shaping process of individuals who violate or try to violate the normative rules of the system, and other dystopian tendencies can be counted among the characteristic features of this genre. Dystopia is generally claimed to be lacking in hope, especially within the context of classical dystopias. However, dystopias, especially critical dystopias do have glimpses of hope in their narratives through their open-ended structures and critical approaches.

In a critical dystopia, the protagonist as a figure performing actively or passively in the system may go through a transformation in the course of the events. The main character, who may not be aware of the dystopian order at the beginning of the narrative, starts to comprehend the working mechanism of the system through an external factor such as a neighbor, friend, partner, accident, earthquake, or another natural disaster. Subsequently, s/he begins to develop a critical approach towards the dominant order as a result of which a conflict arises. Since the dominant system does not tolerate diversity of opinions and dissidence, the protagonist may be subject to punishment in the aftermath of such a change in his approach to the system. In a critical dystopia, which is translated as *ümitvar distopya* into Turkish in this study, an individual might manage to get rid of punishment and survive, which can maintain hope and the utopian impulse. These texts illustrate that hope also exists within the scope of dystopian fiction, but needs close reading and critical analysis. Therefore, considering what it offers content-wise, to translate critical dystopia as “*eleştirel distopya*” into Turkish will not be enough to communicate its implications and covert messages. Through this study, the concept of critical dystopia is elaborated in order to contribute to utopian studies in Turkey. It is argued that critical dystopia needs to be translated as “*ümitvar distopya*” into Turkish because it implies utopian hope and represents this sub-genre more efficiently. It is thus hereby suggested that Turkish scholars, academics and other researchers who wish to conduct research into dystopian literature can benefit from this translation, *ümitvar distopya*, in their future potential studies. Since the scope of Utopian Studies has expanded substantially, it is now possible to talk about the multi-dimensionality, depth and richness of the field. To conclude, in the light of all these remarks and impressions, this article aims to introduce the tradition of utopianism and international terminology of the field; to indicate the utopian or dystopian tendencies; to express the need to approach dystopia from a critical standpoint; to show how and in what sense a literary dystopia can be approached; to introduce the concept of critical dystopia in Turkey; and to explain and to prove why it should be translated as *ümitvar distopya* rather than *eleştirel distopya*, which will be hopefully contributive to academics and researchers in Turkey.

Giriş

Ütopya ya da distopya üzerine bir giriş yapmadan ya da eleştirel tartışmada bulunmadan önce, ütopyacılık kavramının ne anlama geldiğini açıklamak yararlı olacaktır. Kavrama ilişkin, herkes tarafından kabul gören bir tanım bulunmamakla birlikte ütopyacılık, kimi araştırmacılar tarafından ütopya ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Kavrama ilişkin güncel tartışmalar sürmektedir, ancak bu çalışmada disiplinin önde gelen isimlerinden Lyman Tower Sargent'ın bakış açısı benimsenip, kavram bu doğrultuda değerlendirilecektir. Sargent'ın ütopyacılık, ütopya, eütopya ve distopya kavramlarını farklı biçimde açıklaması, bu çalışmada kabul görmüştür. Sargent¹, ütopyacılık² kavramını, “toplum tahayyülü, alternatif bir sosyal düzeni tasavvur etme” olarak açıklamaktadır (1994, s. 9). Daha çok ütopya kelimesi üzerinden açıklanan kavrama ilişkin disiplinindeki farklı görüşlere de yer vermek, bu noktada faydalı olacaktır. Ruth Levitas, böylesi bir tanımda *ideale* ulaşma arzusunun öne çıkararak ütopyayı, “daha iyi bir dünya düzenine duyulan istek, arzu” olarak açıklar (1990, s. 8). Krishan Kumar, kavramı şu şekilde açıklamaktadır: “Ütopya hem hiçbir yerdir (outopia) hem de iyi bir yerdir (eutopia). Mümkün olmayan, ancak insanın bulunmak için heves ettiği bir dünyada yaşamak” (2005, s. 9). Fatima Vieira ise, ütopyaya ilişkin, “gerçek toplumdan daha iyi olan ve esasında var olmayan bir toplumsal örgütlenme üzerine benimsediği spekülatif söylemi” vurgulamaktadır (2010, s. 9). Gregory Claeys'e göre ütopya, “plütokrasiden kaçınma, eşitsizliği azaltma ve ortak kaynakların herkesin yararına olacak şekilde yönetilmesi” anlamlarını içerisinde barındırmaktadır (2013, s. 15). Görüldüğü üzere, birçok araştırmacı ütopya ile ütopyacılık arasında keskin bir ayrıma gitmemiştir. Sargent'ın ütopyacılık tanımı, daha geniş bir çerçevede toplum tahayyül etmeyi ifade etmektedir. Bu anlamda kavram, pozitif ya da negatif bir toplum düzenine işaret etmemektedir. Bu noktadan yola çıkarak, ütopyacılığı bir topluma indirgemek ya da yalnızca bir toplumla özdeşleştirmenin, bağdaştırmanın çok yerinde bir yaklaşım olacağı düşünülmektedir. Toplumlar, görülen ve deneyimlenen aksaklıklar, sorunlar, felaketler, yıkımlar, hoşnutsuzluklar sonrasında, *idealin* arayışına düşmüş olup *ideale* nasıl ulaşılabileceği üzerine geçmişten günümüze düşünmüşlerdir. Bu süreçte, hayal gücünü kullanmanın, merakın, yaratıcılığın, çaresizliğin ve keşiflerin önemi büyüktür. Bu doğrultuda, ütöpik ya da distöpik olarak adlandırılabilir eğilimler, zamanla kendini göstermiştir.

Ütopya çalışmaları alanının önde gelen isimlerden Lyman Tower Sargent, çalışmalarıyla ve özellikle de “İngilizce dilinde üretilmiş ve İngilizceye çevirileri bulunan 1516'dan Günümüze Ütopya Edebiyatı” (“Utopian Literature in English: An Annotated Bibliography from 1516 to the Present”) başlıklı ütopya çalışmaları anlamında dünyanın en zengin bibliyografyası ile, disiplinin bugünkü halini almasında çok büyük bir rol oynamıştır. Kendisinin çalışmalarına ve araştırmalarına gönderme yapılmadan gerçekleştirilen bir çalışma, alanı yeteri kadar ifade etme ve uluslararasılığı yakalama anlamında yetersiz kalabilecektir. Sargent, alanın en prestijli dergisi *Ütopya Çalışmaları (Utopian Studies)* dergisinde yayımlanmış “Ütopyacılığın Üç Farklı Boyutunun Yeniden Değerlendirilmesi” (“The Three Faces of Utopianism Revisited,” 1994) başlıklı makalesinde ve daha sonraki güncel çalışmalarında, disiplinin terminolojisini, kendi kriterleri ve akademik birikimi ışığında tanımlarıyla birlikte ortaya koymaktadır.

¹ Bu çalışmada, Prof. Dr. Lyman Tower Sargent'ın “The Three Faces of Utopianism” başlıklı makalesinden ve kendisinin disipline bakış açısından oldukça yararlanılmıştır. E-mail kanalıyla kendisi ile iletişime geçilerek, alana sunduğu tanımların tarafımdan Türkçeye çevrileceği bilgisi verilmiştir. Kendisine sonsuz desteğinden dolayı özellikle teşekkür ederim.

² Bu çalışmada ütopyacılık kavramı, Sargent'ın açıkladığı şekilde ele alınmıştır. Kavramı, ideal arayışı, ideale ulaşma arzusu gibi farklı anlamlarda açıklayan araştırmacılar (Ruth Levitas, Gregory Claeys, Krishan Kumar gibi) bulunsa da bu çalışmada Sargent'ın görüşü benimsenmiştir.

Bu makale, akademik bir perspektife sahip olmak isteyenler için en kapsayıcı, aydınlatıcı ve bilgilendirici makalelerden biridir. Bu çerçevede bu makaleyi, ütopya çalışmalarına, tarihsel bir sunum içerisinde, akademik ve eleştirel bağlamda giriş makalesi olarak adlandırabiliriz. Bu makalede Sargent, ütopyacılık kavramını şu şekilde açıklamaktadır:

Genel olarak zengin bir anlama sahip ütopyacılık fenomenini, toplum tahayyülü olarak tanımlıyorum. Bu kavram, insanların hayatlarını düzenlemeye ve hayal edenin, içinde yaşadığı toplumdaki radikal olarak farklı bir toplum düzenini tasavvur etmeye, tahayyül etmeye ilişkin düşlerini, hayallerini, kabuslarını, endişelerini ve kaygılarını da içermektedir (1994, s. 3).

Görüldüğü üzere kendisi, ütopyacılığın evrensellik boyutunu öne çıkarmakta olup, toplumların isteklerine, düşlerine, kaygılarına ve endişelerine göre ütöpik ya da distöpik eğilimin değişebileceğini, bu anlamda da neyin ütöpik, neyin distöpik olduğunun sınıflandırmasının yapılmasının zorluğunu ya da başka bir deyişle, bu durumun göreceliliğini ifade etmektedir. Bu vesileyle, Sargent'ın disipline ilişkin aktarmış olduğu kavramların tanımlarının dilimize kazandırılmasının, Türkiye'de alanda çalışma yapmak isteyen diğer araştırmacılara ve akademisyenlere yararlı olacağı düşünülmektedir.

Ütopya çalışmaları, yıllar içerisinde disiplinlerarası, çok disiplinli ve çok boyutlu bir hal almıştır. Bu anlamda, kapsamı ve içeriği zenginleşerek edebiyat, sosyoloji, tarih, felsefe, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi, mimarlık, psikoloji ve iletişim gibi bölümlerin de çalışma alanı içine girmiştir. Bundan hareketle, disiplinin temel kavramlarının tanımlarını aktarmak önemlidir. Disiplindeki tüm araştırmacıların kabul ettiği bir tanımlar listesi bulunmamakla birlikte, daha önce de belirtildiği üzere farklı görüşler mevcuttur. Sargent, ütopya çalışmaları terminolojisini kendi penceresinden şu şekilde açıklamaktadır:

Ütopyacılık (*Utopianism*): toplum hayali, farklı bir toplumu hayal etme.

Ütopya (*Utopia*): oldukça ayrıntılı bir biçimde betimlenen ve genellikle zaman ve mekân içerisine yerleştirilen hayali bir topluma işaret eder.

Eütopya ya da Pozitif Ütopya (*Eutopia or Positive Utopia*): yazarın, çağdaş bir okuyucunun, yaşadığı toplumdaki daha iyi bir toplum olarak görmesini istediği, oldukça ayrıntılı bir biçimde betimlenen ve genellikle zaman ve mekân içerisine yerleştirilen hayali bir topluma işaret eder.

Distopya ya da Negatif Ütopya (*Dystopia or Negative Utopia*): yazarın, çağdaş bir okuyucunun, yaşadığı toplumdaki daha kötü bir toplum olarak görmesini istediği, oldukça ayrıntılı bir biçimde betimlenen ve genellikle zaman ve mekân içerisine yerleştirilen hayali bir topluma işaret eder.

Ütöpik Hiciv, Yergi, Eleştiri (*Utopian Satire*): yazarın, çağdaş bir okuyucunun, günümüz toplum düzeninin eleştirisi olarak görmesini istediği, oldukça ayrıntılı bir biçimde betimlenen ve genellikle zaman ve mekân içerisine yerleştirilen hayali bir topluma işaret eder.

Anti-Ütopya (*Anti-utopia*): yazarın, çağdaş bir okuyucunun, ütopyacılığın ya da spesifik bazı eütopyaların eleştirisi olarak görmesini istediği, oldukça ayrıntılı bir biçimde betimlenen ve genellikle zaman ve mekân içerisine yerleştirilen hayali bir topluma işaret eder.

Eleştirel Ütopya (*Critical Utopia*): yazarın, çağdaş bir okuyucunun, günümüz toplum düzeninden daha iyi olarak görmesini istediği, ancak tasvir edilen toplumun da çetin, meşakkatli sorunlarının olduğunun ve bu durumun da bir anlamda ütopya türüne eleştirel ve şüpheli yaklaşılması gerektiğinin bilincinde olmasını arzuladığı, oldukça ayrıntılı bir biçimde betimlenen ve genellikle zaman ve mekân içerisine yerleştirilen hayali bir topluma işaret eder (1994, s. 9).

Burada sunulan tanımların dışında, özellikle son zamanlarda önem kazanmış *critical dystopia* terimine ise, çalışmanın distopyayı ele alan bölümünde yer verilecektir. Sargent'ın penceresinden sunulan bu terimler, şüphesiz ki ütopya çalışmalarını ve ütopyacılık kavramını güncel çalışmalar doğrultusunda anlamak ve içselleştirmek için büyük öneme sahiptir. Terimlerin verilen tanımları, disiplinin boyutlarını farklı açılardan ele alma ve değerlendirme anlamında anahtar kelimeler sunmakta ve kavramlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları bilimsel ve akademik bir düzlemde aktarmaktadır. Bundan hareketle, Türkçe yapılacak

akademik ve entelektüel çalışmalarda, Sargent'ın sunmuş olduğu listenin oldukça yararlı olabileceği düşünülmektedir. Ütopyacılık kavramının ve ütopya çalışmaları terminolojisinin aktarıldığı bu bölümden sonra, çalışmanın devamında distopya kavramı, tarihi ve daha özelinde ümitvar distopya (*critical dystopia*) üzerinde durulacaktır. Burada, *critical dystopia* kavramının neden “ümitvar distopya” olarak Türkçeleştirilmesi ve bu şekilde kullanılması gerektiği açıklanarak neden “eleştirel distopya” teriminin yetersiz kalacağı aktarılacaktır.

Ütopik Anlatı, Distopik Kurgu ve Ümitvar Distopya

Distopik kurguyu ele almadan önce, ütopyaya kısaca değinmek yararlı olacaktır. Ütopya düşüncesi bir anlamda, toplumlarda karşılaşılan olumsuzluklara ve sıkıntılara rağmen, umudu yitirmemeyi ifade eder. Mevcut koşullar içerisinde sınırları zorlamanın, hayal gücünü kullanmanın, farklı olasılıklar üzerine kafa yormanın ve *ideal* olana ulaşmak için eleştirel düşünme yetisinin önemine işaret eder. Ütopya, insanlığın daha iyiye ve daha güzele ulaşabilme umudunu yansıtmaktadır. Ütopya edebiyatı geleneğinin, Thomas More'un (1478-1535) Rönesans döneminin izlerini taşıyan *Ütopya* (1516) eseriyle ortaya çıktığı kabul edilmektedir. More, ütopya kelimesini ortaya koyarken Yunancadan ve Latince'den faydalanmıştır. Yunancada *topos* kelimesi yer anlamına gelirken *ou* ise olumsuzluk mahiyetinde olumsuz bir durumun varlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda ütopya kelimesi, “yok yer, olmayan yer” anlamına gelmektedir. More, ütopya kelimesini oluşturmadan önce benzer anlama gelen Latince “nusquamı” kullanmıştır. *Nusquam*, “hiçbir yer, hiçbir yerde, asla” anlamlarına karşılık gelmektedir (Vieira, 2010, s. 5). Latince yazılıp birçok dile çevrilmiş bu eser, düşünürlerle *ideal* üzerine kafa yorma sürecinde ilham kaynağı olmuştur. Özellikle Ralph Robinson'ın (1520-1577) 1551 yılında Latince'den İngilizce'ye yaptığı çeviri, eserin daha geniş bir çevrede tanınmasını sağlamıştır. Latince'den İngilizce'ye günümüze kadar birçok defa çevrilen eseri, güvenilir bir çeviri olarak kabul edilebilecek bir versiyondan okumak bu noktada önem kazanmaktadır. *Ütopya* eseri birçok defa Türkçeye de çevrilmiştir ve çevrilmeye devam etmektedir. 1964 ve 1968 yıllarında Çan Yayınları tarafından basılan Sebahattin Eyüboğlu'nun, Vedat Günyol'un ve Mina Urgan'ın çevirdiği versiyon genel olarak kabul görmektedir. Çeviriler, İngilizce'den, Almancadan, Fransızcadan ve Latince'den Türkçeye yapılmıştır. Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken'in 2009 yılında Latince'den Türkçeye kazandırdığı versiyon ise, orijinal metinden ilk defa bir çevirinin yapılması anlamında oldukça önemlidir.

More'un ütopik adası, günümüz gözüyle bakıldığında bazı okuyuculara ve araştırmacılara çok ütopik görünmeyebilir, ancak eseri o günün şartlarında ve toplum koşullarında değerlendirmek önem arz etmektedir; aksi takdirde, anakronizme düşülecektir. Eserde, Ütopya adasındaki gelişmiş toplum anlatılır. Bu adada, yaşlıların gençleri dinleyip onlara saygı duyması, bencilliğin neredeyse ortadan kaldırılması, adil gelir dağılımı, samimiyetin, çalışkanlığın ön plana çıkarılması, sadeliğin, gösterişten uzaklığın ve dürüstlüğün övülmesi gibi zamanın koşulları bağlamında oldukça ütopik sayılabilecek özelliklere rastlanmaktadır. Ayrıca, yasalaşmış dini inanç özgürlüğü, adada son derece önemlidir. Dini özgürlüğün değerine şu şekilde göndermede bulunmaktadır: “Utopus zaferi kazanır kazanmaz, ilk işi din özgürlüğünü yasalaştırmak oldu. Buna göre, her insan istediği dini tutabilir . . . Hoşgörülü olmayanlar ve bağnazlar sürgün ve kölelik cezalarına çarptırılıyordu” (More, 2012, s. 91). Ütopyalılar, civardaki toplumların gıpta ile baktığı ve imrendiği bir toplum düzenine kavuşmuşlardır. Bu durum, çağın birçok insanının dönem koşulları içerisinde böylesi bir *ideal* toplum düzenini hayal etmesini ve arzu etmesini sağlamıştır. Ütopyaya duyulan istek, “Utopia devletinin birçok özelliklerini şehirlerimizde görmeyi isterdim. Bir umuttan çok bir dilektir bu.” olarak eserde kendisine yer bulmakta ve eser, ütopyaya duyulan bu özlem ile sona ermektedir (More, 2012, s. 105).

Ütopya edebiyatına öncülük eden bu eser, VIII. Henry yönetimi altındaki 16. yüzyıl İngiltere'sine eleştirel yaklaşarak, oradaki toplumsal ve siyasi sıkıntılara değinmektedir. Bu özellik, aslında ütopya edebiyatının doğasında var olan eleştiri, hiciv, yergi potansiyelini de yansıtmaktadır. Ütopya kelimesinin günümüze kadar gelmesinde, içeriğinin zenginleşmesinde, More'un eserinin etkisi şüphesiz çok büyüktür. More'un da etkisiyle kelime, zaman içerisinde ulaşılamayan ya da ulaşılması çok zor *ideal* bir toplum düzenini ifade etmek için kullanılagelmiştir. Ütopik kelimesi ise, ulaşılamayan, ulaşılması imkânsız, gerçekleşmesi mümkün olmayan, sadece hayal dünyasında kalan anlamlarını barındırmaktadır. Ütopya kavramının, mükemmel, kusursuz düzen gibi bir algısı olsa da bu kullanılış biçiminin, bu çalışmada, çok yerinde olmadığı düşünülmektedir. Bu, disiplin bağlamında tercih edilen bir kullanım değildir çünkü tamamen kusursuz, her anlamda mükemmel bir toplum düzeninden, özellikle de çok kültürlülüğün öne çıktığı dünya konjonktüründe bahsetmek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Bu bağlamda, ütopya kavramının, bakış açısına göre değişmekle birlikte, daha iyi bir toplum düzenini ifade etmek için kullanılabilirliği düşünülmektedir. Ütopya düşüncesi ve ütopya edebiyatı, ütopik olarak adlandırılan eserlerle, düşüncelerle, ideolojilerle ve söylemlerle zengin bir entelektüel ve akademik bir atmosfer oluşturmuştur. Sonrasında ise, distopik gerçeklik, ütopik düşe ve isteğe üstün gelmiştir. Bundan hareketle çalışmanın takip eden bölümünde, distopya genel özellikleri ile açıklanacaktır.

Ütopyanın karşıtı olarak düşünülen ve Türkçede karşı ütopya, yolunda gitmeyen ütopya, anti-ütopya, kötü yer kurgusu, negatif ütopya, karamsar toplum düzeni, ters ütopya, disütopya gibi biçimlerde karşılık bulabilen distopya kavramı ise, 19. yüzyılın sonlarına doğru kullanılmaya başlanmış olsa da asıl popülerliğini 20. yüzyılda kazanmıştır. Ütopyadan bağımsız düşünülemez distopya kavramının, ütopya ile çok yakın bir ilişkisi vardır çünkü ütopya, göreceli ve tarafın bakış açısına göre değişebilmektedir. Bu özelliği nedeniyle, her ütopyanın distopya olarak algılanma, değerlendirilme ihtimali bulunmaktadır. Disiplindeki klişe ama geçerli bir ifade olan "birisinin ütopyası başkasının distopyası olabilir" sözünden yola çıkarak distopyaya eleştirel yaklaşılabilir. Günümüz dünyası bağlamında, ütopyadan ziyade distopya, distopik eserler, diziler ve filmler, daha çok rağbet görmektedir. İnsanların, distopyaya yönelmelerinde, kuşkusuz sosyo-politik ve sosyo-kültürel koşulların; somut deneyimler ve yaşananlar sonrasında ortaya çıkan memnuniyetsizliğin, çaresizliğin ve umutsuzluğun; gelişim ve ilerlemeye olan inancın kaybedilmesinin; insanlığın hep daha ileriye ve daha iyiye doğru adım attığı düşüncesinin geçerliliğini yitirmesinin; ve daha karamsar ya da daha baskıcı alternatif senaryoların, daha gerçekçi bir etki üzerinden uyarıcı özelliğinin bulunmasının rolü büyüktür.

Distopya kelimesini, ekonomist ve filozof John Stuart Mill'in, 1868 yılında Avam Kamarası'nda hükümetin İrlanda'daki toprak politikasını eleştirmek için yaptığı konuşmada ilk defa kullandığı, bugüne kadar kabul gören yaygın bir düşünceydi. Fatima Vieira'nın açıklamasına göre, Mill, "ütopyanın tam tersi, karşıtı olan bir bakış açısını yansıtmak için bir terim bulmaya çalışmıştı . . . distopyayı Jeremy Bentham tarafından türetilen 'kakatopya' ile eşanlamlı kullanmıştı" (2010, s. 16). Ancak, Mill'in, kavramı ilk defa kullanan kişi olmadığı ve kelimenin kökeninin daha eskilere dayandığı, son zamanlarda yapılan güncel çalışmalarla ortaya konulmuştur. Elde edilen yeni bilgiler ışığında, distopya kavramının kökenini, Andrew Milner şu şekilde ifade etmektedir: "Yunanca 'dis-topos ya da kötü yerden' üretilmiş distopya kelimesi, ilk olarak 1747 yılında Henry Lewis Younge, sonrasında 1782 yılında Noel Turner ve 1868 yılında Stuart Mill tarafından kullanılmıştır" (2014, s.89-90). Diana Q. Palardy'nin çalışmasında ise, distopyanın ilk kullanımına ilişkin ayrıntılı bilgi, tarihsel ve edebi bir çerçevede şu şekilde sunulmaktadır:

Arthur O. Lewis ütopyalara eleştiren metinleri ifade etmek için "anti-ütopya," "ters ütopya," "negatif ütopya," "regresif ütopya," "kakatopya," "distopyalar," "ütopya olmayanlar," "satirik ütopyalar," ve

“müstehcen ütopyalar” gibi bazı terimleri bir araya getirmiştir . . . Greg Claeys’in *Dystopia: A Natural History* başlıklı çalışmasında belirtildiği üzere, distopyanın, Jeremy Bentham’ın “kakatopya” (kötü, şeytani yer) terimine ilişkin olarak 1868 yılında ilk defa John Stuart Mill tarafından kullanıldığına ya da Glenn Negley’nin ve J. Max Patrick’in 1952 yılında kaleme aldıkları *The Quest for Utopia* eseri aracılığıyla kavramı türettiklerine genel olarak inanılıyordu. Ancak, distopya terimi, ilk olarak Henry Lewis Younger’ın 1747 tarihli *Ütopya ya da Apollo’nun Altın Günleri (Utopia: or Apollo’s Golden Days)* eserinin dördüncü sayfasında “dustopia” olarak karşımıza çıkmaktadır (2018, s. 20).

Görüldüğü üzere, güncel çalışmalar sürekli olarak devam etmekte ve distopyaya ilişkin mevcut bilgiler, yeni araştırmalar doğrultusunda değişebilmektedir. Bu çalışma vesilesiyle, Türkiye’de distopya üzerine yapılacak çalışmalarda, güncellenen bu yeni bilgiler doğrultusunda distopyayı ve farklı boyutlarını değerlendirmenin, daha sağlıklı bir yaklaşım olacağı düşünülmektedir.

Belirtildiği üzere distopya, daha çok 20. yüzyılın başlarından itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır ve bu yüzyıl boyunca gelişmeye devam etmiştir. Bu durumdan hareketle, 20. yüzyılı distopyanın yüzyılı, distopyaların hükmü, distopya çağı, distopik kurgunun altın çağı, distopik zenginliğin yaşandığı çağ, distopyaların zirve yaptığı yüzyıl olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır. Bu yüzyılda ütöpik idealler gerçeklemeyince, yazarlar ve düşünürler, distopyaya yönelmişlerdir. Bu çağda, I. Dünya Savaşı, II. Dünya savaşı ve Holokost gibi toplumsal olayların distopya üzerinde etkisi büyüktür. Buna ilişkin, alanda değerli çalışmalarıyla tanınan Tom Moylan’ın görüşleri, türün arka planını anlamaya yardımcı olmaktadır:

Sömürü, baskı, devlet şiddeti, savaş, soykırım, hastalık, kıtlık, ekolojik tahribat, buhran ve borç ile dolu bu yüzyıl, ütöpik tasavvurun karanlık tarafı olan bu fiktif anlatının ortaya çıkması için gerekli zemini fazlasıyla sağlamıştır. Kökeni, Menippusçu hiciv, realizm ve 19.yüzyıl anti-ütöpik romanlara dayansa da distopya, sermayenin, tekelleşmiş üretimin başlamasıyla, yeni bir aşamaya geçmesiyle ve modern emperyal devletin iç ve dış anlamda ulaşım ağını genişletmesiyle, 1900’lerin başında özgün bir edebi tür olarak ortaya çıkmıştır (2018, s. 11).

Moylan’ın eleştirel gözlemi, distopik kurgu anlamında bu yüzyılda neden böylesi bir zenginliğin yaşandığını açıkça göstermektedir.

Distopik anlatı, baskıcı rejimlerin görülebildiği, gücün ve iktidarın dengesiz bir biçimde kullanılabilirdiği, genellikle daha karamsar olarak tasarlanan hikâye yapısıyla farklı amaçlara hizmet etmektedir. Distopik kurgu aracılığıyla, toplumda görülen problemlere, sorunlara dikkat çekilmekte ve bahsi geçen bağlamsal düzene yapıcı bir eleştiri yöneltilmektedir. Ayrıca, “ya gerçekleşirse, gerçekleşeceğini varsayalım, ya olursa” üzerinden, mevcut ya da deneyimlenmesi muhtemel olaylara, durumlara karşı hazırlık yapılması ve gerekli önlemlerin alınması tavsiye edilerek uyarılar dikkate alınmadığı takdirde ne gibi bir senaryoya karşılaşılabileceği gösterilmektedir. Uzak bir gelecekte tasarlanmış gibi görünse de, distopyaların neredeyse her zaman üretildikleri toplumla ve o toplumun sosyal, kültürel ve siyasi yapısıyla ilgisi vardır. Yakın okuma tekniğiyle metinler incelendiğinde, böylesi bir kültürel bağlamı görmek mümkündür. Bu anlamda, distopyanın, öngörü, uyarma ve ikaz etme anlamında günümüz dünyasıyla ilişkilendirilebilecek etkili bir potansiyeli bulunduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Toplum mühendisliği, bazı karakterler ve baskın sistem arasındaki çatışma, manipülasyon, baskın söylem, propaganda kullanımı, gözetim toplumu, çeşitli kontrol mekanizmaları, güç kullanımının farklı boyutlarının işlenmesi, distopik düzenin dışına çıkanların cezalandırılması, bu bireylerin arzulan normlar doğrultusunda tekrardan normalleştirilmesi ve topluma yeniden kazandırılması ve bireysellikle kolektivizm ilişkisinin tartışılması, distopyanın diğer özellikleri arasında sayılabilir. Bir metnin distopya kurgusu bağlamında ele alınabilmesi ve sınıflandırmasının yapılabilmesi için bu özellikler önemlidir. Bunlara ek olarak, Keith Booker, bir metnin distopya olarak sınıflandırılabilmesi için, “baskıcı bir toplum düzenini” tasvir etmesi ve yadırgatıcı özelliğinin bulunması gerektiğini iddia

etmektedir (2013, s. 5). Bu çalışmada, Booker'un görüşüne katılarak, distopik bir anlatının, baskı ile kontrol altında tutulan kurmaca bir dünyayı tasvir ettiği kabul edilmektedir.

Metindeki distopik eğilimler ortaya konduktan sonra, mevcut eserin alternatif bir toplum düzeni sunup sunmadığı ve bu sosyal düzenin ne ölçüde distopik ne ölçüde ütopyik olduğu üzerine yoğunlaşarak, bütüncül bir bakış açısı amaçlanmalıdır. Bu noktada, metnin distopyanın hangi alttürüne girdiğini (feminist distopya, siyasi distopya, psikanalitik distopya, sınıfsal çatışmayı konu alan distopya, çevreyi konu alan distopya gibi) belirlemek de önemlidir. Böylesi bir sınıflandırma, eserin ana teması üzerinden yapılacağından tematik yapının yoğun bir biçimde incelenmesi gerekmektedir. Bundan sonraki aşamada ise, hikâyenin kurgulandığı zamana ve mekâna bakmak, distopik atmosferi irdeleme anlamında faydalı olacaktır. Sonrasında ise, eserde gücün nasıl kullanıldığına; baskın sistemin toplum düzenini nasıl yürüttüğüne ve nasıl bir yönetim anlayışı benimsediğine; toplumda hoşgörünün, farklılığın ve çeşitliliğin zenginlik olarak mı yoksa bir tehdit olarak mı algılandığına; bir kültürü oluşturan temel özelliklerin toplum mühendisliği anlamında nasıl şekillendirildiğine; bireysel ve toplumsal iradenin nasıl yansıtıldığına; özgürlük anlayışının ne olduğuna ve sınırlarının nasıl çizildiğine; ve cezalandırma sisteminin nasıl olduğuna eleştirel yaklaşmak gerekir. Bu hususlar, bir distopyayı birçok farklı açıdan ele almaya ve anlamaya katkıda bulunacaktır.

Bir distopik eserin karakteristik olay örgüsüne bakılacak olursa, hikâye, uzak bir zaman diliminde, ki bu gelecek ya da geçmiş zaman olabilir ve var olmayan bir mekânda kurgulanabilir. Olay örgüsü, olayların başından gelişecek şekilde aktarılabilir ya da olayların ortasında başlanabilir (*in medias res* tekniği). Bu örgüde, geri dönüşler (*flashbacks*) ve sezdirmeler, önsemeler (*foreshadowings*) bulunabilir. Kurmaca metinde sunulan baskın sistem, gücü kontrolsüz bir şekilde kullanıp toplumun geneli üzerinde hakimiyet kurmuş olabilir. Sunulan sistem, meritokrasiden ziyade manipülasyona, tektipleşmeye, dogmatik düşünceye ve sorgusuz riayete değer verip bunları toplumsal düzen yapısının merkezine oturtmuş olabilir. Bu eğilimde, yönetimin mutlak gücü elinde tutma arzusu önemli bir rol oynamaktadır. Toplum mühendisliği, distopik bir anlamda uygulandığından bir süre sonra toplumda memnuniyetsizlik, hoşnutsuzluk ortaya çıkabilmektedir. Bazı metinlerde bu memnuniyetsizliği kavramak için yakından okuma tekniğini kullanmak gerekir çünkü egemen bakış açısı kurgulanan düzendeki karakterlerin, bireylerin mutlu olduğunu ve sistemin hatasız yürüdüğünü göstermek için elinden geleni yapmaktadır. Ancak, satır araları okunup metne eleştirel yaklaşıldığında, durumun aslında böyle olmadığını anlamak mümkün olacaktır. Bunun sonrasında memnuniyetsizlik başlar.

Genel olarak, ana karakterler üzerinden hoşnutsuzluk sunulmaktadır. Ana karakterin eleştirel bakış açısına dışsal bir faktör ya da karakter (*external agent*) katkıda bulunur. Eş, sevgili, komşu, yabancı birisi, beklenmedik sürpriz bir gelişme, felaket ve kaza gibi unsurlar buna örnek verilebilir. Ana karakterin hoşnutsuzluk seviyesi giderek artar ve sonunda kendisini sistemle olası bir çatışma içinde bulur. Sistemin yönetim şekline göre değişse de yönetim, mutlak gücünü ve varlığını devam ettirmek için bireyin sistem açısından anormal olan davranışını ve tutumunu asla kabul etmez. Gücünden taviz vermeme adına, bireyi çeşitli ikna etme yöntemleriyle *iyileştirme*, bir diğer deyişle sistemin iç mekaniği ve çalışma düzeni bağlamında yeniden "normalleştirme" ya da ısrarcı, isyankâr, başkaldıran bireyi cezalandırma yoluna gider. Metne bağlı olsa da sonunda, ya birey sistemi yeniden kabul etmeyi ve sisteme minnet duymayı öğrenir ya da ortadan kaldırılır. İkinci bir ihtimal ise toplum dışına itilmiş bir birey olarak tamamen toplumdan dışlanır, yalnızlaştırılır, tecrit edilir, sürgüne gönderilir ve böylece sistemin yürütülmesine ilişkin tehdit ortadan kaldırılmış olup düzenin sorunsuz bir şekilde devam ettirilmesi sağlanmış olur. Burada bahsi geçen teknik ve tematik yapıyı, örgüyü, şemayı ve motifleri, birçok distopyada ve distopik eserde görmek mümkündür. Bu anlamda distopyalar, bahsi geçen yapı bağlamında değerlendirilebilir.

“Critical Dystopia” Kavramının “Ümitvar Distopya” olarak Türkçeleştirilmesi ve Distopyada Umut

Distopyanın genel çerçevesi çizildiğinde, bir umutsuzluk, çaresizlik ve karamsarlık atmosferi gözlenmektedir. Bu doğrultuda şu iki soruyu sorma ihtiyacı doğmaktadır: Distopyaların tamamında umutsuzluk ve çaresizlik mi vardır? Umut kavramının distopyada yeri yok mudur? Çalışmanın kalan bölümünde, distopya ve umut ilişkisi ile yakından ilgili distopyanın bir alttürü olan “critical dystopia” kavramı, yani ümitvar distopya³ türü, yukarıdaki sorular ışığında ele alınacaktır. Distopya, yukarıda da bahsedildiği üzere, 20. yüzyılın başlarından itibaren daha karamsar tabloları çizerek kurmaca toplum düzenleri aracılığıyla, insanoğlunu uyarmaya çalışmaktadır. Bu yüzyıl içerisinde tecrübe edilen ve yıkıcı sonuçlar doğurmuş toplumsal olayların mahiyeti ve boyutu nedeniyle, distopyayı 1960'lara kadar umut ve iyimserlik ile bağdaştırmak çok mümkün değildi. Ancak, 1960'lar ve 1970'lerde görülen sosyal, kültürel ve siyasi değişim, distopyanın algılanış ve kurgulanış anlamında değişime uğramasını sağladı. Bu zaman diliminde “ütopik” olarak algılanan değişimler sonrasında, iyimserlik ve umut kavramları, yazarların hayal dünyalarında yeniden görülmeye başlayınca, ütopya düşüncesi yeni bir biçimde ifade edilmiştir. Bu anlamda, distopyadan ziyade “critical utopia,” “ambiguous utopia,” “critical eutopias” gibi ütopyaya eleştirel yaklaşan ancak ütopik dürtüyü yine de içinde barındıran eserler ve terimler üretilmeye başlandı. Burada yazarlar eleştirel ütopyayı (“critical utopia”), “ütopik geleneğin kısıtlamalarının bilinciyle ve kusursuz bir modelden ziyade ütopik hayali, düşü koruyarak” ortaya koymuşlardır (Moylan, 2014, s. 10). Bu kavramlar özellikle zikredilmiştir çünkü 1980'lerde tekrar distopyaya döndüğünde, distopya artık eskisi gibi üretilmemiştir. Bağlamsal olayların tür üzerinde ciddi bir etkisinin olduğu göz önünde bulundurulduğunda, umut, bu türde kendisine yer bulmuştur. Ütopik hayal gücünü yeniden canlandıran yazarların da klasik distopyanın dönüşümünde büyük rolü vardır: “Cadigan, Robinson, Butler, Piercy ve Le Guin gibi yazarlar, distopya anlatısını ümitvar distopya anlatısına dönüştürmüşlerdir” (Baccolini ve Moylan, 2003, s. 7).

Yukarıda bahsedilen gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkan ümitvar distopya teriminin, hangi eserlere ya da hangi zaman dilimi için kullanılmasına ilişkin alanın öncü isimleri, fikir ayrılığına düşse de bu kavram daha çok 1980'lerde ve 1990'larda üretilen distopyalar için kullanılmaktadır. Moylan, kavramın tarihsel arka planına vurgu yaparak özellikle bu zaman dilimleri arasındaki eserlerin neden bu bağlamda ele alınması gerektiğini şu şekilde açıklamaktadır: “1980'lerin sonunun ve 1990'ların sosyo-politik koşullardan doğan eserleri, tarihsel bağlam nedeniyle ümitvar distopya olarak sınıflandırırdım” (2000, s. 188). Moylan'ın tercihi zaman temellidir. Ancak bu çalışmada, “critical dystopia” kavramını, tematik anlamda yalnızca bu tarih aralıklarıyla sınırlandırmanın çok doğru olmayacağı düşünülmektedir. Bu anlamda, 20.yüzyılın başlarında ve ortalarında ortaya konan uygun eserleri de terminolojinin tarihsel sınırlandırması bağlamında olmasa bile, tematik çerçevede ümitvar distopya olarak sınıflandırmak mümkün olacaktır.

Sargent'ın türetmiş olduğu “critical dystopia” kavramına ilişkin çeşitli görüşler, kavramın neden ümitvar distopya olarak Türkçeleştirilmesi gerektiğini destekleyip kavramın klasik distopyadan farkını anlamaya büyük katkı sağlayacaktır. Ümitvar distopya, karamsarlığı ile öne çıkan klasik distopyadan farklı olarak, umudu vurgulamaktadır. Bu çerçevede ortaya konan yeni distopyalar, toplumlardaki aksaklıklara ve sorunlara dikkat çekerek sistemi eleştirme ve umudu koruma potansiyeline sahiptirler. Ümitvar distopya türüne ilişkin disiplindeki çeşitli görüşler, bu noktada türü anlamaya yardımcı olacaktır. Sargent, ümitvar distopya kavramını şu şekilde açıklamaktadır:

³ “Critical dystopia” kelimesi, bu çalışmada ümitvar distopya olarak çevrildiği için, bu bölümde “critical dystopia” türünün anlatıldığı yerler için “ümitvar distopya” kelimesi kasıtlı kullanılmıştır.

...yazarın, çağdaş bir okuyucunun, yaşadığı toplumdan daha kötü bir toplum olarak görmesini istediği ancak en azından eütopik bir boyutu bulunan ya da distopyaların alt edilebileceği ve eütopyalarla yer değiştirebileceği umudunu veren, oldukça ayrıntılı bir biçimde betimlenen ve genellikle zaman ve mekân içerisinde yerleştirilen hayali bir topluma işaret eder (2001, s. 222).

Moylan ise, bu yeni distopyaların “inkâr edilmiş ve ötekileştirilmiş kişilere ve gruplara söz hakkı tanıdığını” ve “mevcut sistemi değiştirme yollarını keşfetmeyi” mümkün kıldığını belirtmektedir (2000, s. 189). Moylan, bir başka makalesinde ise, bu türdeki distopyaların “yılmadan umudu barındırdığını” ifade etmektedir (2020, s. 189). Mattison Schuknecht ise, bu distopyaların, “olası gelecek senaryolarına karşı didaktik uyarılar” sağladığını belirtmektedir (2019, s. 233). Jane Donawerth, bu türün “şimdiye alışılmıştan farklı ve tarihsel olarak sunması ve daha iyi yaşam koşulları için radikal bir umudu beslemesi” nedeniyle daha açık uçlu olduğunu ve umutla güçlü bir ilişkisi olduğunu öne sürmektedir (2003, s.30). Ildney Cavalcanti ise, ümitvar distopya kavramını feminist ümitvar distopya olarak ele almaktadır. Cavalcanti, feminist ümitvar distopya kavramını, “kadınların umutlarını ve korkularını ifade etmenin temel bir biçimi haline gelmiş edebi ütopyacılığın bir alttürü” olarak açıklamaktadır (2003, s.47).

Ümitvar distopya kavramının, ütopyaya ve distopyaya getirdiği yeniliği, Peter Fitting şu şekilde açıklamaktadır: “Bu terim, özellikle de edebi ütopyanın formal nitelikleriyle fazlasıyla ilgilenen eleştirmenlere, son zamanlarda üretilmiş distopyaları değerlendirmek için bir araç, yöntem sunan bir kavram olarak anlaşılmalıdır” (2003, s. 155). Raffaella Baccolini⁴ ise, bu türdeki distopyaların “okuyucuya ve ana karakterlere umut verdiğini . . . muğlak, açık uçlu yapıları ile eserdeki ütopik dürtüyü devam ettirdiğini” ifade etmektedir (2004, s. 520). Ümitvar distopya çalışmalarıyla türün uluslararası platformda daha çok ele alınmasına katkıda bulunmuş Baccolini, ümitvar distopyanın umudu barındırdığını şu şekilde açıklamaktadır:

Güçlendirme (*empowerment*), direnç, ütopik tasavvur, ütopik düşlem, farkındalık ve bilinçlenme ümitvar distopyanın araçlarıdır. Bu araçlar, kadınların, ‘efendinin’ evini parçalara ayırmasını mümkün kılacaktır. Bunlar ayrıca, geçmişi analiz etmeye, eleştirmeye ve aşmaya olanak sağlayıp bireysel, sosyal ve siyasi düzlemlerde kısıtlar sunmaktadır (2000, s. 30).

Baccolini, ümitvar distopyayı yapıcı bir anlamda kullanarak türün direnç gösterme ve *ideal* bir toplum düzenini hayal etme anlamında potansiyele sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Yukarıda bahsi geçen akademisyenlerin ve araştırmacıların görüşlerinden de anlaşılacağı gibi, “critical dystopia” kavramı klasik distopyalardan farklı bir çerçevede ele alınmalıdır. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, Hayvan Çiftliği* gibi distopyalar, sabit, durağan ve kapalı oldukları ve değişime olanak sağlamadıkları için klasik distopyalar bağlamında ele alınmalıdır. Ancak, Margaret Atwood’un *The Handmaid’s Tale* (1985), Kim Stanley Robinson’un *The Gold Coast* (1988), Marge Piercy’nin *He, She and It* (1991) ve Octavia E. Butler’in *Parable of the Sower* (1993) gibi bu yeni distopyalar, yani ümitvar distopyalar, açık uçlu yapılarıyla değişim potansiyeline sahiptir. Bu anlamda bu tür, umudu taşımaktadır. Bu yeni distopyalarda, eleştiriyi yöneltten sadece okuyucular değildir. Distopyanın ana karakteri ya da bazı başka karakterler de eyleme geçip direnç göstermektedirler. Bu karakterler, değişim için mücadele vererek ütopik umudun motivasyonu ile dönüşümü gerçekleştirebilmektedirler. Umut, bu noktada yalnızca bir “duygu ya da korkunun karşıtı değil . . . bilişsel bir tür olarak temelde yol gösterici bir eylem anlamında değerlendirilmektedir . . . Gelecek tasarısının tasavvuru ve düşünceleri bu anlamda ütopiktir” (Bloch, 1995, s.12). Bu hususlardan yola çıkarak, “critical dystopia” kavramını Türkçe’ye eleştirel distopya olarak çevirdiğimizde, türün içinde barındırdığı mesajlar, umut ve tenkit potansiyeli yeteri kadar aktarılamayacaktır. Böylesi bir durumda, kavramın içeriğine dair bilgimiz olmayacaktır. Kavramı, “eleştirel distopya” olarak çevirdiğimizde, kavramın yalnızca bu türün ne olduğunu bilen kişilerce anlaşılması gibi bir durum ortaya çıkabilecektir. Kavramın “eleştirel distopya” olarak çevrilmesi gerektiğini

⁴ Sayın Raffaella Baccolini’ye e-mail kanalıyla tarafıma vermiş olduğu destekten dolayı çok teşekkür ederim.

savunan araştırmacılar çıkacak olsa da, bu çalışmada, kavramın “ümitvar distopya” olarak çevrilmesinin, “critical dystopia” türünün dilimizde daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacağına inanılmaktadır. Umudun bu türde oynadığı rol ortadadır. Bundan hareketle, kavramın dilimizdeki karşılığında da umudu öne çıkaracak bir ifade biçimi olan “ümitvar distopya” çevirisinin daha yerinde ve kapsayıcı bir eviri olduğuna inanılmaktadır. “ümitvar distopya” ifade biçimiyle, bu türde verilen eserlerin klasik distopyalardan farklı olduğunu da anlayabileceğiz. Böyle bir ifade şekli, bu türdeki umut kavramını ve distopya-umut ilişkisini daha sağlıklı yansıtacaktır. Oksimoron tarzı bir ifade gibi görünse de, ümitvar distopya, distopyanın karamsar ve umudu barındırmayan bir tür olarak algılanmasının önüne geçilmesi ve alternatif kötü senaryoların, dünya düzenlerinin içerisinde de, umudun olabileceğini göstermesi ve olası bir değışime işaret etmesi anlamında katkıda bulunacaktır.

Sonuç

Bu çalışmada, disiplinlerarası yapısıyla çok geniş bir konu yelpazesine sahip ütopya çalışmaları ve özelinde distopya ve ümitvar distopya üzerinde durulmuştur. Ütopyacılık geleneğinin ütopik ya da distopik bir eğilimi terimsel olarak kendi içinde barındırmadan toplum tasavvuru, alternatif bir toplum hayali anlamına geldiğı, konuyla ilgili güncel çalışmalar ve Lyman Tower Sargent’ın makalesi bağlamında açıklanmıştır. Sonrasında ise, distopyanın tarihsel gelişimi, karakteristik jenerik özelliklerine atıfta bulunularak ve distopik bir eserin analiz metodolojisine kısaca değinilerek sunulmuştur. Distopyanın bir alttürü olan “critical dystopia” kavramı, tenkit ve umut barındırma potansiyeli göz önünde tutularak ve güncel teorik kaynaklardan da yararlanılarak, ümitvar distopya olarak Türkçeleştirilmiştir. Bu kullanım, türün klasik distopyadan farklı olduğu ve açık uçlu yapısı ile umudu barındırdığı göz önünde bulundurularak tercih edilmiştir. Bu evirinin, “critical dystopia” türünü daha iyi yansıttığına inanıldığından, Türkiye’de disipline ilişkin gelecekte yapılacak çalışmalarda “eleştirel distopya” yerine “ümitvar distopya” ifade biçiminin benimsenmesinin daha doğru olacağı öne sürülmüştür. Bu alışma vesilesiyle, “critical dystopia” kavramının, ümitvar distopya olarak dilimizde kullanılmasının teşvik edilmesi ve yaygınlaşması amaçlanmıştır. Bu çalışmada belirtilen hususlardan da anlaşılabilirdiğı gibi insanlık, *ideal* toplum düzeni arayışına devam etmektedir. Karamsarlığı ve çaresizliği tasvir eden kâbus senaryolarının içerisinde dahi, ütopik dürtü, kendisine yer bulabilmeyi başarabilmiştir. Klasik distopyalar nedeniyle bu gelenek içerisinde umut bir süreliğine kaybolmuş gibi görünse de ümitvar distopyalar sayesinde umut yeniden doğarak distopya türünün değışime uğramasına aracılık etmiştir. Bundan yola çıkarak, ütopik ya da distopik eğilimlere ve metinlere, eleştirel yaklaşmanın önemi bir kez daha anlaşılmuştur. Sonuç olarak, ütopyaya olan özlemin, insan doğasının bir parçası olduğu tekrar ortaya çıkmıştır çünkü ne de olsa “ümitvar distopya barındırmayan bir haritaya bakmaya bile değmez” (Wilde, 2007, s. 247).

Kaynakça

- Baccolini, R. (2000). Gender and genre in the feminist critical dystopias of Katharine Burdekin, Margaret Atwood, and Octavia Butler. In: M. S. Barr (Ed.). *Future females: the next generation: new voices and velocities in feminist science fiction criticism*. Lanham: Rowman, 13-34.
- Baccolini, R. and Moylan, T. (2003). Introduction: dystopia and histories. In: R. Baccolini ve T. Moylan (Eds.). *Dark horizons: Science fiction and the dystopian imagination*. New York & London: Routledge, 1-12.
- Baccolini, R. (2004). The persistence of hope in dystopian science fiction. *PMLA*, 119 (3), 518-521. Erişim Tarihi: 28.05.2020, <https://www.jstor.org/stable/pdf/25486067.pdf?refreqid=excelsior%3A920a6828dc50a6ff58c1652c1acf89b2>.

- Booker, K. (2013). On dystopia. In: M. K. Booker, (Ed). *Critical insights: Dystopia*. Ipswich, Mass.: Salem Press, 1-15.
- Bloch, E. (1995). *The principle of hope*. I. Vol. N. Plaice, S. Plaice, and P. Knight (Trans.). Cambridge, Massachusetts: The MIT Press (1954).
- Cavalcanti, I. (2003). The writing of utopia and the feminist critical dystopia: Suzy McKee Charnas's Holdfast Series. In: R. Baccolini and T. Moylan (Eds.). *Dark horizons: Science fiction and the dystopian imagination*. New York & London: Routledge, 47-68.
- Claeys, G. (2013). The five languages of utopia: Their respective advantages and deficiencies with a plea for prioritising social realism. *Cercles* 30, 9-16. Erişim Tarihi: 27. 05. 2020, <http://www.cercles.com/n30/claeys.pdf>.
- Donawerth, J. (2003). Genre blending and the critical dystopia. In: R. Baccolini and T. Moylan (Eds.). *Dark horizons: Science fiction and the dystopian imagination*. New York & London: Routledge, 29-46.
- Fitting, P. (2003). Unmasking the real? Critique and utopia in recent sf films. In: R. Baccolini and T. Moylan (Eds.). *Dark horizons: Science fiction and the dystopian imagination*. New York & London: Routledge, 155-166.
- Kumar, K. (2005). *Ütopyacılık*. Somel, A. (Çev.). Ankara: İmge.
- Levitas, R. (1990). *The concept of utopia*. Syracuse: Syracuse UP.
- Milner, A. (2014). *Locating science fiction*. Liverpool: Liverpool UP.
- More, T. (2012). *Utopia*. S. Eyüboğlu, V. Günyol, ve M. Urgan (Çev.). XV. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (1516).
- Moylan, T. (2014). *Demand the impossible: Science fiction and the utopian imagination*. R. Baccolini and T. Moylan (Eds.). Bern, Switzerland: Peter Lang.
- Moylan, T. (2018). *Scraps of the untainted sky: Science fiction, utopia, dystopia*. New York: Routledge.
- Moylan, T. (2020). The necessity of hope in in dystopian times: A critical reflection. *Utopian Studies*, 31 (1), 164-193. Erişim Tarihi: 27.05.2020, <https://muse.jhu.edu/article/753449/pdf>.
- Palardy, D. Q. (2018). *The dystopian imagination in contemporary Spanish literature and film*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Sargent, L. T. (1994). The three faces of utopianism revisited. *Utopian Studies*, 5(1), 1-37. Erişim Tarihi: 21.05.2020, https://www.jstor.org/stable/pdf/20719246.pdf?ab_segments=0%2Fbasic_search%2Fcontrol&refreqid=search%3Ad94e9b4982162439cd7d0375293e7c19.
- Sargent, L. T. (2001). US Eutopias in the 1980s and 1990s: Self-fashioning in a world of multiple identities. In: P. Spinoza (Ed.). *Utopianism / literary utopias and national cultural identities: A comparative perspective*. Bologna: Cotepra/Bologna UP, 221-232.
- Schuknecht, M. (2019). The best/worst of all possible worlds? Utopia, dystopia, and possible worlds theory. In: A. Bell and M. L. Ryan (Eds.). *Possible worlds theory and contemporary narratology*. Lincoln: Nebraska UP, 225-246.
- Vieira, F. (2010). Ütopya kavramı. In: G. Claeys (Ed.). *Cambridge Edebiyat Araştırmaları: Ütopya Edebiyatı*. Çev.: Demirsü, Z. Cambridge: Cambridge UP, 3-35.

Wilde, O. (2007). *The complete works of Oscar Wilde: Criticism: Historical criticism, Intentions, the Soul of Man*. J. M. Guy (Ed.). IV. Vol. Oxford: Oxford UP.
